

Meer lenen bedreigt toegankelijkheid hoger onderwijs

Drs. D. de Graaf (djoerdg@seo.fee.uva.nl) en drs. M.J. van Leeuwen zijn werkzaam bij de Stichting voor Economisch Onderzoek; dr. U. de Jong en dr. I. van der Veen bij het SCO-Kohnstamm Instituut.

De Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel (CUNS) heeft twee mogelijke nieuwe stelsels geadviseerd. Beide houden in dat studenten waarschijnlijk meer moeten lenen dan in het huidige stelsel. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van de commissie.

Centraal staat de vraag of binnen een stelsel waarin meer moet worden geleend de toegankelijkheid van het hoger onderwijs gewaarborgd is. Dit is onderzocht met behulp van gegevens van de Studentenmonitor 2002. Voor verschillende groepen studenten is nagegaan in welke mate er wordt geleend, wat redenen zijn om niet te lenen en of er voor een studie in het hoger onderwijs wordt gekozen wanneer de studiefinanciering volledig uit een lening zou bestaan. De conclusie is, dat een studiefinancieringsstelsel waarin meer moet worden geleend, de toegankelijkheid van het hoger onderwijs verlaagt. Vrouwelijke, allochtone en gehandicapte studenten en vooral hbo-studenten en studenten met ouders met een laag inkomen worden hierdoor getroffen.

INLEIDING

In verschillende landen gaan stemmen op om de kosten van het onderwijs meer op studenten te verhalen. In Engeland is een wetsvoorstel ingediend om het collegegeld flink te verhogen. In Duitsland bestaan plannen om collegegeld in te voeren. Ook in Nederland wil het kabinet dat studenten meer zelf voor de studiekosten opdraaien. Het streven is collegegelddifferentiatie in te voeren, waarbij studenten meer moeten betalen voor zogenaamde topopleidingen. Zeker is dat er een nieuw studiefinancieringsstelsel komt.

Eind 2002 is de Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel (CUNS) in het leven geroepen om uitgangspunten te formuleren voor een nieuw studiefinancieringsstelsel en op basis daarvan verschillende stelsels te verkennen. Een nieuw stelsel van studiefinanciering moet vooral flexibel zijn om te kunnen inspelen op de ontwikkelingen in het hoger onderwijs. Volgens de commissie moet het stelsel daarbij voldoen aan een aantal randvoorwaarden: toegankelijkheid, evenwichtige financiering, flexibiliteit, maatschappelijk draagvlak, uitvoerbaarheid en betaalbaarheid. De commissie is

van mening dat er twee stelsels zijn die tegemoetkomen aan de ontwikkelingen in het hoger onderwijs en passen binnen de randvoorwaarden: (1) een sociaal leenstelsel waarbij het risico van het niet kunnen terugbetalen van de studielening door de student wordt gedekt door de overheid en (2) een combinatiestelsel van een (sociale) lening en een gift. In beide stelsels zullen studenten naar alle waarschijnlijkheid meer moeten lenen dan in het huidige stelsel (CUNS, 2003). Dat moet kunnen volgens staatssecretaris van OCW, mevrouw Nijs: 'Van studenten mag best een tegenprestatie worden verwacht.'

De vraag is echter of de financiële middelen wel voor alle studenten toereikend zullen zijn als de studiefinanciering voor een groter deel uit lenen zal bestaan. Het CPB pleit in de Macro Economische Verkenning 2004 voor de invoering van een sociaal leenstelsel en stelt dat 'de besparingen voor de overheid aanzienlijk kunnen zijn zonder dat de toegankelijkheid van het hoger onderwijs vermindert' (2003, p.137). Prijsverhoging, in de vorm van hogere private bijdragen van studenten, vergroot de kans op het niet meer gaan studeren van bepaalde studenten. Hierbij gaat het volgens het CPB niet om belemmering van de toegankelijkheid, maar om de prijsgevoeligheid van de studiekeuze (2003, p.145).

De afgelopen jaren is in Nederland een aantal studies verschenen die ingaan op de financiële positie van studenten en hun leengedrag (Van Eeden e.a., 1997; Vos & Fontein, 1998; Kerstens & De Jonge, 1999; Felsö e.a., 2000; Van den Berg e.a., 2001; De Jong e.a., 2002). Op basis van deze studies kan worden geconcludeerd dat geslacht, woonsituatie, ouders en leeftijd een belangrijke invloed hebben op het leengedrag van studenten:

- mannen lenen vaker dan vrouwen;
- allochtonen lenen vaker dan autochtonen;
- uitwonende studenten lenen vaker dan thuiswonende studenten;
- naarmate studenten ouder worden, lenen ze vaker.

Is in een studiefinancieringsstelsel waarin meer moet worden geleend de toegankelijkheid van het hoger onderwijs echt gewaarborgd? Of zijn bepaalde groepen studenten de dupe?

STUDENTENMONITOR

Deze vragen worden beantwoord aan de hand van gegevens uit de Studentenmonitor 2002 (Hofman e.a., 2003).¹ In de Studentenmonitor worden sinds 2000 jaarlijks gegevens verzameld van een representatieve steekproef uit de gehele Nederlandse studentenpopulatie in het hoger onderwijs. De gegevensverzameling vindt plaats in opdracht van het Ministerie van OCW om een betrouwbaar beeld te schetsen van studenten in het Nederlands hoger onderwijs. Voor de Studentenmonitor 2002 hebben 5809 hbo- en wo-studenten een schriftelijke vragenlijst ingevuld (de respons was 48%). In dit artikel worden alleen studenten die recht hebben op studiefinanciering besproken. Dit betreft 4609 studenten.

Met behulp van de gegevens van de Studentenmonitor 2002 kan worden bepaald welke studenten (niet) lenen en waarom studenten niet of nauwelijks lenen bij de IB-groep. Aan de studenten werd een aantal redenen voorgelegd:

- ik heb geen lening nodig;
- ik vind een studielening te duur;
- ik wens geen (grote) schulden te maken;
- ik leen als het echt nodig is;
- ik ben onzeker over mijn latere inkomen;
- ik heb geen/lage lasten.

Bij elke reden konden zij met een score van 1-10 aangeven of deze van invloed was op hun beslissing om niet of weinig te lenen. Bovendien is in de Studentenmonitor de studenten rechtstreeks gevraagd of ze ook zouden gaan studeren als de studiefinanciering in zijn geheel uit een lening zou bestaan. Letterlijk is de studenten de volgende vraag voorgelegd: 'Denk je dat je nu zou studeren als studiefinanciering in zijn geheel uit een lening zou bestaan? Dat wil zeggen een rentedragende lening onder de voorwaarden zoals die nu bestaan voor het leendeel van de studiefinanciering?: 1) nee, zeker niet; 2) nee, waarschijnlijk niet; 3) ja, waarschijnlijk wel; 4) ja, zeker wel.'

Deze onderwerpen komen hieronder achtereenvolgens aan de orde. Vooraf wordt kort ingegaan op internationaal onderzoek naar de invloed van hogere studiekosten op de toegankelijkheid en wordt het huidige studiefinancieringsstelsel beschreven.

INTERNATIONAAL ONDERZOEK

Er bestaat uitgebreide internationale literatuur over het effect van een verhoging van de private bijdragen op de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Veel van deze studies hebben betrekking op de Verenigde Staten. Uit CPB/ CHEPS (2001, p. 55/56)² volgt dat over het algemeen wordt gevonden dat de prijselasticiteit van het hoger onderwijs niet groot is, vooral niet voor studenten uit bovenmodale gezinnen. Studenten met een sociaal-economisch lagere achtergrond lijken wel te worden getroffen door prijsverhogingen, zelfs als ze ervoor worden gecompenseerd. In Australië was dit niet het geval. Hier is in 1989 met het Higher Education Contribution Scheme (HECS) het betalen van collegegeld ingevoerd. In dit systeem kan het bedrag jaarlijks renteloos worden geleend en vindt terugbetaling later plaats naar rato van het inkomen. Uit onderzoek blijkt dat het invoeren van HECS geen invloed heeft gehad op de toegankelijkheid. (CPB/ CHEPS, 2001, p. 57-66).

HUIDIG STUDIEFINANCIERINGSSTELSEL

Voor de meeste opleidingen aan hbo en universiteit kunnen studenten in het huidige studiefinancieringsstelsel maximaal vier jaar een beurs en een gewone lening krijgen. Daarnaast kunnen ze nog maximaal drie jaar een groter bedrag lenen. De beurs bestaat uit een basisbeurs en, afhankelijk van het ouderlijk inkomen, ook uit een aanvullende beurs. Er zijn

wel bepaalde voorwaarden aan verbonden. Zo wordt de basisbeurs in eerste instantie als een lening uitbetaald en pas in een gift omgezet bij voldoende studieprestatie.

WELKE STUDENTEN LENEN (NIET)?

Uit de Studentenmonitor volgt dat meer studenten lenen dan enkele jaren geleden (De Jong e.a., 2002). Desondanks is het aantal lenende studenten in Nederland klein. In 2002 heeft ongeveer vijfviufde van de leengerechtigde voltijdstudenten geen studielening afgesloten. Hierbij wordt de (in eerste instantie geleende) basisbeurs niet meegeteld.

Met behulp van een logistische regressieanalyse is het verschil in kans geschat op lenen en niet lenen, waarbij de volgende achtergrondkenmerken van de student en zijn/haar studiehouding en studieprestaties zijn opgenomen: geslacht, leeftijd, handicap, zitten-blijven, gemiddeld eindexamencijfer, het eerder hebben gevolgd van hoger onderwijs (voor huidige studie), sector, niveau (hbo of wo), leenfase (wel of geen recht meer op basisbeurs), inkomen ouders, of ouders hoger onderwijs hebben gevolgd, betaald werk naast studie, woonsituatie (uit- of thuiswonend) en inzet (schaal met bereik 1-10 op basis van negen items waaronder 'mijn zelfdiscipline is goed', Cronbachs alpha .84).

De gegevens van de Studentenmonitor 2002 laten duidelijk onderlinge verschillen zien in het leengedrag van studenten:

- vrouwen lenen minder vaak dan mannen;
- allochtonen lenen vaker dan autochtonen;
- gehandicapte studenten lenen vaker dan studenten zonder handicap;
- studenten met ouders met een relatief laag inkomen lenen minder vaak dan studenten met ouders met een hoog inkomen;
- hbo-studenten lenen minder vaak dan wo-studenten.

Op het vierde punt na komen deze uitkomsten overeen met het eerder genoemde onderzoek naar de financiële positie van studenten en hun leengedrag. Het verschil is dat uit het literatuuronderzoek blijkt dat in 1998 studenten met ouders met een laag inkomen (of laag opgeleide ouders) vaker lenen dan studenten van wie de ouders een hoog inkomen hebben (of een hoge opleiding hebben genoten). De Studentenmonitor 2002 geeft juist het omgekeerde aan. In 2002 lenen studenten met ouders met een hoog inkomen relatief vaak.

Het is trouwens niet zo dat het deel van de autochtone en niet-gehandicapte studenten dat leent klein is, het percentage allochtone en gehandicapte studenten dat leent is juist groot.

De vraag is waarom de ene groep studenten minder leent dan de andere.

WAAROM LENEN STUDENTEN NIET?

In de Studentenmonitor is de studenten de vraag voorgelegd waarom ze niet of weinig lenen. Deze vraag is alleen ingevuld door studenten die daadwerkelijk niet of weinig lenen. De redenen kunnen in twee hoofdgroepen worden ingedeeld: geen lening aan willen gaan

en geen lening nodig hebben. Daarnaast geven studenten vaak aan dat ze alleen lenen als het echt nodig is.

In tabel 1 zijn de redenen om niet of weinig te lenen afgezet tegen de kenmerken van studenten die relatief weinig lenen. De tabel laat uitkomsten van regressieanalyses³ per kenmerk zien, waarbij is gecontroleerd voor nagenoeg dezelfde achtergrondkenmerken als in de eerder beschreven regressieanalyse. Per kenmerk is aangegeven hoe sterk het (significante) verband is tussen het kenmerk en de reden: hoe meer plusjes, des te sterker het verband. Bijvoorbeeld: ten opzichte van mannelijke studenten lenen vrouwelijke studenten vaker niet of slechts een beperkt bedrag omdat ze de studielening te duur vinden.

Tabel 1 Redenen om niet of weinig te lenen afgezet tegen kenmerken van studenten.

	Geen lening willen			Geen lening nodig			Ik leen alleen als het echt nodig is
	Ik vind een studie-lening te duur	Ik wens geen (grote) schulden te maken	Ik ben onzeker over mijn latere inkomen	Ik heb geen lening nodig	Ik heb geen/lage lasten	Mijn ouders dragen bij	
geslacht: vrouw	++	++	++			+	++
etniciteit: allochtoon			+			--	
handicap: ja			++		-	+	+
inkomen ouders: t.o.v. hoog niveau			++	-	-	---	
ho: hbo	++	+			+	-	

Bron: Studentenmonitor 2002 (bewerking SCO/SEO)

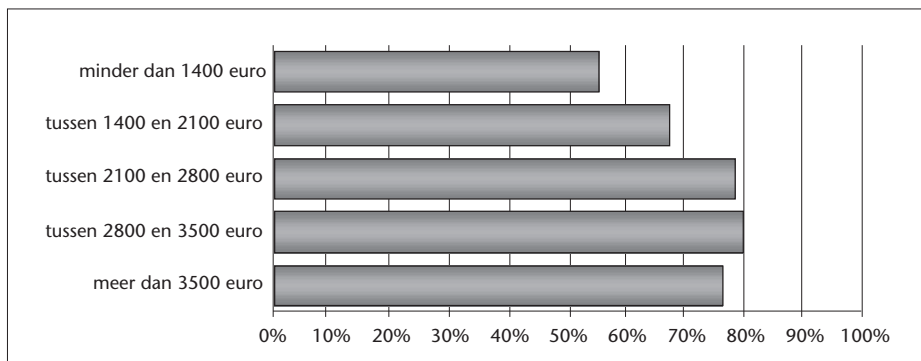
Vrouwen en hbo-studenten *die niet of weinig lenen* geven als reden geen lening te willen aangaan. Voor gehandicapten, studenten met ouders met een relatief laag inkomen en allochtonen geldt bovendien dat de reden om minder vaak te lenen onzekerheid over hun latere inkomen is. Studenten met ouders met een laag inkomen die niet of weinig lenen, hebben duidelijk wel een lening nodig. Dit geldt ook voor allochtone studenten. Overigens blijkt dat vooral voor vrouwen geldt, dat ze alleen lenen als het echt nodig is. Het is de verwachting dat met name de studenten die geen lening aan willen gaan het meest moeite zullen hebben met een stelsel waarin meer moet worden geleend.

WELKE STUDENTEN Zouden NIET GAAN STUDEREN ZONDER STUDIE-FINANCIERING?

De studenten in de Studentenmonitor is ook rechtstreeks gevraagd of ze zouden gaan studeren als de studiefinanciering geheel uit een lening zou bestaan. Een analyse van deze vraag biedt de mogelijkheid om bovenstaande verwachting te toetsen.

Van alle studenten antwoordt bijna 30% van de studenten (zeker of waarschijnlijk) niet aan de studie te beginnen, de rest (zeker of waarschijnlijk) wel. Gecorrigeerd voor andere

achtergrondkenmerken (zie de regressieanalyses) blijkt dat een groter deel van de wo-studenten dan van de hbo-studenten zal gaan studeren. Van de studenten van wie de ouders een netto maandinkomen onder de € 2.100 hebben, gaat verhoudingsgewijs een klein deel studeren als ze geen studiefinanciering zouden krijgen. Dit geldt met name voor de studenten, van wie de ouders minder dan € 1.400 verdienen. Van deze studenten geeft zelfs nog maar iets meer dan de helft aan te gaan studeren zonder studiefinanciering; zie figuur 1.

Bron: Studentenmonitor 2002 (bewerking SCO/SEO)

Figuur 1 Kans dat studenten naar eigen zeggen ook zouden studeren zonder studiefinanciering, naar netto maandinkomen van ouders

Uiteraard gaat het in deze analyse om een extreme situatie, waarin studenten helemaal geen studiefinanciering meer krijgen. Het percentage studenten dat gaat studeren zal bovendien naar alle waarschijnlijkheid hoger liggen als de keuze zich in werkelijkheid voordoet. Toch mag opnieuw worden geconcludeerd dat er grote verschillen bestaan tussen de groepen studenten.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Hbo-studenten en vooral studenten met ouders met een relatief laag inkomen zullen de dupe zijn van een studiefinancieringsstelsel met alleen een leenmogelijkheid. Vrouwelijke studenten zijn bij een dergelijk studiefinancieringsstelsel kennelijk toch bereid meer te gaan lenen. Zoals al opgemerkt lenen zij wel als het echt nodig is. Naar verwachting kiezen vrouwelijke, allochtone en gehandicapte studenten om risico te vermijden eerder een studie op een lager niveau (De Jong e.a., 1998).

Het verdient aanbeveling om bij de groepen die buiten boord dreigen te vallen de leenaversie te verkleinen. Een voor de hand liggende manier om dit te bewerkstelligen, is het verbeteren van voorlichting over lenen. Aankomende studenten zijn slecht op de hoogte van de leenvoorwaarden, zo blijkt uit de TKMST havo/vwo-monitor.⁴ Bij deze voorlichting zouden studenten er bovendien op kunnen worden gewezen dat het aangaan van een studielening een zeer goede investering kan zijn. Bij het hogere inkomen

dat later kan worden verkregen door het volgen van een opleiding in het hoger onderwijs vallen de kosten van een studielening in het niet.

Het is de vraag of voorlichting bij een studiefinancieringsstelsel waarin meer moet worden geleend voldoende effect zal hebben. Vrouwen, allochtonen, gehandicapten en met name hbo-studenten en studenten met ouders met een relatief laag inkomen hebben grote moeite met het lenen van geld. De toegankelijkheid van het hoger onderwijs is in het geding. Verkleining van het instroompotentieel in het hoger onderwijs is in het licht van de ontwikkeling van de kennissamenleving geen verstandige strategie. Hoewel de toegankelijkheid van het hoger onderwijs in Australië niet werd verkleind door meer lenen, lijkt dit voor Nederland dus wel het geval te (zullen) zijn.

In het huidige stelsel zitten subsidies voor lage inkomensgroepen in de vorm van een aanvullende beurs. Daarnaast zijn er subsidies die aan alle studenten worden toegekend in de vorm van een niet-kostendekkend collegegeld en een basisbeurs. Gezien hun leenaversie zou er gezocht moeten worden naar mogelijkheden om speciale doelgroepen in aanmerking te laten blijven komen voor de subsidies die zij nu ook ontvangen. Pas dan hangt er een virtueel bordje bij de ingang van het hoger onderwijs met 'You are All Most Welcome' in plaats van 'You are Almost Welcome'.

NOTEN

- ¹ Dit artikel is gebaseerd op het rapport 'Leengedrag van studenten in het hoger onderwijs' (Biermans e.a., 2003) dat in opdracht van de Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel is geschreven.
- ² Hierin is ook een uitgebreider overzicht van de studies te vinden.
- ³ Voor nadere bijzonderheden over de regressieanalyses kan men zich tot de auteurs wenden.
- ⁴ De TKMST havo/vwo-monitor is een jaarlijks terugkerend onderzoek van SEO / Aromedia Data Services, waarin het studiekeuzegedrag van leerlingen in de laatste twee leerjaren van het havo en vwo in kaart wordt gebracht (zie www.tkmstmonitor.nl).

LITERATUUR

- Berg, M. van den, Boom, J. de & Hofman, A. (2001) *Studeren in het wetenschappelijk onderwijs: Trends in de tweede helft van de jaren negentig*. Rotterdam: RISBO.
- Biermans, M.L., De Graaf, D., De Jong, U., Leeuwen, M.J. van & Veen, I. van der, m.m.v. Budil-Nadvornikova, H.M. (2003) *Leengedrag van studenten in het hoger onderwijs*. Amsterdam: SEO/SCO-Kohnstamm Instituut.
- CPB (2003) *Macro Economische Verkenning 2004*. Den Haag.
- CPB/ CHEPS (2001) *Higher Education Reform: Getting the incentives right*. Den Haag: CPB 55-66.
- Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel (2003) *Leren investeren; investeren in leren. Een verkenning naar stelsels van studiefinanciering*. Den Haag.
- Eeden van, Meel & Montfort (1997) *Studiefinanciering: het stelsel gezien door de gebruikers*. Den Haag: Intomart.
- Felsö F., Leeuwen, M.J. van & Zijl, M. (2000) *Verkenning van stimulansen voor het keuzegedrag van leerlingen*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.
- Hofman, A., Jong, U. de, Leeuwen, M.J. van, Boom, J. de, Veen, I. van der, Korteweg, J. A., & Heyl, E. (2003) *Studentenmonitor 2002, studenten in het hoger onderwijs*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.
- Jong, U. de, Korteweg, J. A., Leeuwen, M.J. van, Veen, I. van der, & Voorthuis, M. (2002) *Studentenmonitor 2001: trends in de jaren 1996-2001*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.
- Jong, U. de, Leeuwen, M.J. van, Roeleveld J. & Webbink, D. (1998) *Deelname aan Hoger Onderwijs - Deel 2: Studiekeuze, Studiedeelname en Sociaal Milieu*. Amsterdam: SEO/SCO-Kohnstamm Instituut.
- Kerstens, L. M. & Jonge, J. de (1999) *De leenmotieven van studenten bij banken*. Leiden: Research voor Beleid.
- Vos, K. de & Fontein, P. (1998) *Leengedrag en leenmotieven WSF-studerenden*. Tilburg: Economisch Instituut Tilburg.